

ELS CONFLICTES DE LA ZONA GRISA

David Bajona i Carrera

De totes les diverses activitats que els actors polítics d'arreu del món duen a terme és la guerra –en les seves diverses formes– la que comporta més greus conseqüències per les societats que la pateixen i el més determinant dels condicionants que afecten el futur de les nacions a curt, mitjà i llarg termini. Aquest article mira d'analitzar els canvis experimentats a les guerres del present, per tal d'aproximar-nos a la realitat dels conflictes d'avui.

El coneixement profund sobre la guerra i tot el que l'envolta és essencial per aquells que són cridats a exercir de govern, ja que el seu desconeixement pot ser fatal a més de constituir una greu irresponsabilitat. Que la gestió de la guerra o de la possibilitat que aquesta succeeixi és íntimament lligada a la funció de govern, ho remarcarien en diferents moments i des de contextos ben diferents Sun Tzu¹ (Xina, 500 aC), Maquiavel² (Itàlia, 1513), i Clausewitz³ (Prússia, 1831), tots ells autors que situen clarament la guerra com un afer inseparable de la direcció política. És per tant necessari abordar la realitat de la guerra per tal d'impedir que aquesta es manifesti i ens afecti sense que en tinguem coneixement, multiplicant els seus efectes i les seves tràgiques conseqüències.

D'ON VENIM: L'EMERGÈNCIA DE LA GUERRA NO CONVENCIONAL DURANT LA GUERRA FREDA

Des de la fi de la Segona Guerra Mundial hem observat com emergien les formes de conflicte no convencional –ni molt menys noves– i com s'estenien arreu. La guerra entre estats, en que s'enfronten exèrcits regulars amb forces convencionals perdia la primacia a mans dels conflictes irregulars durant la progressió de la Guerra Freda, al llarg de la qual les superpotències han evitat la confrontació directa tot buscant avantatges marginals en victòries a la perifèria de les seves àrees d'influència. Aquesta estratègia indirecta buscava incrementar el nombre i la qualitat dels respectius aliats, socis i estats clients, procurant socavar i conquerir els de l'adversari. Passant per diverses fases, els Estats Units i la Unió Soviètica han practicat ofensivament o defensivament aquesta estratègia per guanyar o mantenir posi-

cions arreu del món. Així la guerra de guerrilles, la guerra de baixa intensitat i el terrorisme es feien un espai en la gran estratègia dels Estats Units, la Unió Soviètica i dels seus principals aliats.⁴

La importància d'aquestes formes de conflicte naixia de la incapacitat d'obtenir una victòria militar convencional per part de cap dels dos adversaris de la Guerra Freda. Si, hipotèticament, el Pacte de Varsòvia hagués atacat amb èxit l'Aliança Atlàntica utilitzant les seves forces militars numèricament superiors, això hauria comportat la entrada en acció de la força nuclear dels aliats per tal de contrarestar-la. I a la inversa, si el Pacte de Varsòvia, en una confrontació directa a Europa, hagués retrocedit fins al punt de la derrota de les seves forces militars convencionals, la Unió Soviètica hauria esgrimit les armes nuclears per aturar-la. La dissuasió nuclear aturava *de facto* els possibles avantatges d'utilitzar les forces militars convencionals.

La fi de la Guerra Freda, causada pel col·lapse econòmic del bloc soviètic i l'abandonament del comunisme com a forma de govern pels antics membres del Pacte de Varsòvia, comportaria un llegat divers per als dos antics blocs i la resta de països del món, però l'herència militar dels encara membres de l'Aliança Atlàntica eren unes forces militars capaces de derrotar les forces armades de qualsevol adversari. La superioritat militar qualitativa i tecnològica, que era orientada a derrotar els soviètics i els seus satel·litzats aliats al camp de batalla s'havia quedat sense adversari, fent una ombra de gegant a les forces armades del seu entorn geogràfic. Els Estats Units

quedaven com l'única superpotència global i podien enfrontar-se a i derrotar militarment qualsevol oponent en qualsevol lloc del món. La impossibilitat de derrotar els Estats Units i els seus aliats utilitzant mitjans militars convencionals tindria implicacions profundes en la naturalesa canviant dels conflictes arreu del món.

La fi de la rivalitat entre les dues superpotències no suposaria, però, la fi dels conflictes. Encara que, de la mateixa manera que el final de la Gran Guerra (1914-1918) inspirà entre alguns

la confiança que es tractava de «la guerra que ha acabat amb totes les guerres», la dècada dels noranta del segle xx veuria com se sentenciava la configuració d'un «nou ordre mundial» o «la fi de la història». Desobeint aquestes sentències, el món entrava en una fase de desordre i reconfiguració i la història empenia de nou el fil abandonat per la confrontació entre els Estats Units i la Unió Soviètica en el punt on l'havia deixat. Així el «nou ordre» es veia sacsejat per conflictes amb antecedents anteriors a la Segona Guerra Mundial –que alguns veien com ja superats per la història– en escenaris com els Balcans i el Caucas. Simultàniament es produïen secessions a Europa, la Unió Soviètica es desintegrava en estats successors, i a l'Europa central, Alemanya es reunificava. Addicionalment, desafiant al «nou ordre» prenién relleu actors no estatals com *Al Qaida* i *Hezbollah*, capaços de condicionar i d'alterar equilibris regionals i globals, mentre que alguns estats intentaven aprofitar la conjuntura de canvi estratègic per fer realitat les seves aspiracions de convertir-se en potències regionals per diverses vies.

Cal abordar la realitat de la guerra per tal d'impedir que aquesta es manifesti i ens afecti sense que en tinguem coneixement

LA POSTGUERRA FREDA: EL DOMINI DE LA GUERRA IRREGULAR

Si en el període posterior a la Segona Guerra Mundial es van produir multitud de conflictes no convencionals, aquests es convertirien en la forma de guerra preponderant després d'acabar la Guerra Freda. Avui, la guerra entre estats, amb forces militars regulars enfrontades entre sí ha esdevingut estranya i puntual, donant pas a conflictes de naturalesa asimètrica que enfronten forces irregulars i terroristes a militars regulars, policies i exèrcits privats. Aquesta situació es produeix per diverses raons.

En primer lloc la impossibilitat de molts estats de plantejar amb èxit la resolució –ja sigui defensiva o no– d'un conflicte utilitzant forces militars convencionals. L'aclaparadora superioritat militar convencional dels Estats Units i dels seus principals aliats els garanteix la victòria si poden emprar les seves forces armades convencionals en una campanya militar. Aquest fet comporta que els seus possibles rivals es plantegin opcions estratègiques alternatives que no depenguin exclusivament d'una força militar regular, especialment aquells estats que calibren el risc real d'una intervenció militar nord-americana. Aquest raonament és igualment vàlid per aquells que veuen com enfrontar-se a un oponent molt superior en forces convencionals els comporta una molt probable derrota. En aquests casos les alternatives passen bàsicament pel desenvolupament de dues estratègies diferents, encara que poden ser complementàries. La primera d'elles és dotar-se d'armes de destrucció massiva, preferentment d'armes nuclears. La seva possessió té un efecte immediat i gairebé instantani en la capacitat de dissuasió davant d'adversaris o de combinacions d'adversaris superiors en forces convencionals. Aquest seria el cas de Corea del Nord, però també del Pakistan i l'Índia. La segona és l'adopció d'una estratègia de guerra asimètrica que exploti les debilitats de les forces convencionals i contraresti la seva capacitat de destrucció en el camp de batalla evitant, precisament, d'entrar en batalla oberta amb l'enemic. Aquest seria el cas de l'Iraq abans de la invasió nord-americana. Però també és possible triar les dues alhora com és el cas d'Iran. En el cas dels actors no estatals, l'elecció és la mateixa encara que amb una dificultat d'entrada molt més elevada pel que fa a l'obtenció d'armes de destrucció massiva, excepte en el cas que es disposi dels recursos d'un estat o un estat les hi faciliti.

En segon lloc, l'emergència d'actors no estatals. Aquesta emergència es deu a dues tendències: als processos de fallida d'estats en crisi interna⁵, que generen faccions amb característiques feudalitzants que es disputen les despulles de l'estat, i a la consolidació d'organitzacions transnacionals amb capacitats militars asimètriques. En ambdós casos és necessària l'existència d'estats fallits, col·lapsats o dèbils on l'absència d'un poder estatal efectiu propicia la presència i el desenvolupament de les activitats d'actors amb poder real alternatius a l'estat. Aquest factor és essencial per a l'existència d'aquest tipus d'actors ja que si només existissin estats forts i viables els actors no estatals només podrien existir i operar amb el seu consentiment, col·locant els

La impossibilitat de derrotar els Estats Units i els seus aliats utilitzant mitjans militars convencionals tindria implicacions profundes en la naturalesa canviant dels conflictes arreu del món

actors no estatals en una situació de subordinació i dependència. A més s'hi podria exercir la dissuasió de manera indirecta a través de la coacció exercida sobre els estats que els acullen. Un tret important dels actors no estatals és que per la seva pròpia naturalesa mantenen forces irregulars, que operen utilitzant tàctiques irregulars i combinacions heterodoxes, però efectives, de sistemes d'armament, comunicacions i control.

En tercer lloc, la combinació de la globalització i de la revolució de les tecnologies de la informació és també un factor que afecta als canvis en la naturalesa de les guerres. La difusió de les tecnologies de la informació fa accessibles tecnologies de doble ús a baix cost a estats i actors no estatals amb un efecte multiplicador de les seves capacitats. La globalització, especialment la capacitat de difusió global de la informació però també l'abaratiment dels transports i les transaccions comercials internacionals, permet un abast global que inclou les opinions públiques i les economies dels països més oberts al fenomen de la globalització.

A LA RECERCA D'UN MODEL

¿Però com analitzar aquests factors? Cal una estructura analítica que ho permeti. Que la naturalesa de la guerra pateix una transformació⁶ profunda i és necessari un canvi radical en la seva anàlisi és una postura defensada per Martin Van Creveld, l'historiador militar contemporani de

La guerra entre estats, amb forces militars regulars enfrontades entre sí ha donat pas a conflictes de naturalesa asimètrica que enfronten forces irregulars i terroristes a militars regulars, policies i exèrcits privats

més impacte. Van Creveld sosté que el paradigma clausewitzian, és a dir, la «trinitat» formada per govern, exèrcit, poble, i la gestió de la guerra com a instrument polític de l'estat respon als conflictes entre estats, contemporanis de Clausewitz. Van Creveld sosté que en el moment present, però, la combinació d'armes nuclears, una gran escletxa entre la superioritat dels exèrcits convencionals d'Occident i la resta, i la crisi, decadència i fallida de molts estats donen pas a actors no estatals amb capacitats de dur a terme guerres no convencionals. Proliferaran així actors no estatals que generaran conflictes, provocant que els estats que hi hagin d'intervenir reconverteixin i/o privatitzin al llarg d'aquest procés les seves forces convencionals si no volen ser derrotats. L'escenari que ens dibuixa Van Creveld és el d'una transformació de la guerra que es produiria durant els inicis del segle XXI en que es difuminarien les forces militars a favor

d'exèrcits privats que s'enfrontarien a forces de guerrers, en el sentit clàssic del terme, que respondrien només a impulsos i interessos propis, qüestionant així la vinculació entre guerra i estat, que seria substituïda pels interessos particulars, i els llaços tribals, ètnics, culturals, i religiosos. Un escenari realment complex alhora que perillós.

La diagnosi de Van Creveld és reforçada per observadors com Robert D. Kaplan, que situa en el futur més immediat un increment de les situacions en que el desgovern, els factors culturals i religiosos, les crisis mediambientals i demogràfiques comportaran la substitució de molts estats

per «un caleidoscopi de ciutats-estat, suburbis-estat i regionalismes confusos i anàrquics» que s'enfrontaran en guerres «de supervivència comunal». ⁷ Conflictes que desembocaran en l'escenari plantejat per Kaplan, en una creixent «anarquia global». Kaplan també afirma que en els conflictes actuals, no convencionals, és més necessari per als Estats Units disposar de soldats especialitzats, poc ortodoxos, capaços de comprendre els factors culturals sobre el terreny i convertir-los en un avantatge, que no pas desplegar forces militars regulars. ⁸

Les tesis de Van Creveld i les observacions de Kaplan es reforcen, però prenen més alçada si hi afegim les de Samuel P. Huntington. El paradigma civilitzatori de Huntington situa els factors culturals, identitaris i religiosos per sobre dels ideològics i polítics tant en la definició d'aliances com dels conflictes violents. De fet Huntington modelitza la «guerra de línia de fractura»⁹, les guerres que es produeixen en les zones de contacte entre civilitzacions, amb una característica que no ha de passar per alt: no es resolen, només s'aturen. Addicionalment, les guerres de línia de fractura es caracteritzen per assolir elevats graus de radicalització i violència entorn de l'adhesió a les lleialtats culturals, ètniques i religioses dels grups enfrontats.

Prèviament a aquests models William S. Lind i un grup d'oficials nord-americans formularien la teoria de la Guerra de Quarta Generació apareguda per primer cop el 1989. ¹⁰ Aquest model en la darrera de les seves versions, elaborada per Thomas X. Hammes¹¹, planteja que la guerra ha evolucionat des del xoc de masses de combatents (primera generació), a l'ús d'armes de foc (segona generació), evolucionant cap a la motorització i la maniobra (tercera generació) fins arribar a «una forma evolucionada d'insurgència que utilitza totes les xarxes disponibles (polítiques, econòmiques, socials, militars) per convèncer el lideratge de l'enemic que els seus objectius són inassolibles o massa costosos per als beneficis potencials». ¹² Un model que posa l'èmfasi en l'enfrontament violent d'actors no estatals amb forces convencionals d'adscripció estatal i la dificultat de penetrar en les denses i desconegudes teranyines de la identitat cultural, religiosa i ètnica de l'adversari. Però és un model, el de la Guerra de Quarta Generació, al que se li ha de criticar haver-se modificat varies vegades, adaptant-se a les circumstàncies¹³. Entre altres canvis, ha fet seves les idees de Van Creveld (revelant així la influència d'aquest autor entre els pensadors militars nord-americans), o ha incorporat els atacs d'*Al Qaida* del 11-S com «el primer cop» de la Guerra de Quarta Generació, malgrat haver predit prèviament un tipus diferent de terrorisme basat en l'alta tecnologia. Aquestes modificacions han permès apropar la teoria a la realitat, però no predir-la. Una altra crítica a la teoria de la Guerra de Quarta Generació és que confon els mitjans o tècniques (armes de foc, maniobra...) amb les formes de fer la guerra (convencional, insurgència...), algunes d'elles (com la insurgència) ja presents en la Roma i Grècia clàssiques.

Sembla general, d'acord amb els autors citats anteriorment, la coincidència en la importància dels elements culturals, religiosos i ètnics per abordar els conflictes. I també l'atorgament d'un pes més elevat en els conflictes dels actors no estatals que no pas dels estats. Excepte en el cas de Huntington, que fa un exercici que podem anomenar de *realpolitik* de la identitat, les anteriors

El paradigma civilitzatori de Huntington situa els factors culturals, identitaris i religiosos per sobre dels ideològics i polítics tant en la definició d'aliances com dels conflictes violents

formulacions porten a pensar que la política i els estats queden arraconats. L'expressió més difosa de Clausewitz, «la guerra és la continuació de la política per altres mitjans» hauria quedat superada.¹⁴ En el camí de la transformació de la guerra de Van Creveld, aquesta hauria quedat orfe de política.

TORNAR A CLAUSEWITZ

Però en defensa d'una interpretació correcta de Clausewitz trobem Antulio J. Echevarria II,¹⁵ que en reivindica la vigència i afirma que la guerra continua essent de naturalesa clausewitziana.¹⁶ Echevarria rellegeix Clausewitz i hi veu un marc analític útil per abordar els conflictes actuals, incloent-hi el terrorisme. Per Echevarria, les repercussions que la globalització ha tingut sobre la guerra fan que augmentin els efectes de les tres forces que Clausewitz identifica en un conflicte:

La globalització posa més a l'abast que anteriorment la «voluntat» dels estats democràtics –és a dir l'opinió pública– als seus adversaris no estatals augmentant així la possibilitat d'accions hostils

te: subordinació de la política, hostilitat i incertesa.¹⁷ La globalització també ha afectat de manera asimètrica els estats i els actors no estatals, permetent a aquests darrers un important salt qualitatiu en recursos, mobilitat i abast mentre que els estats continuen disposant essencialment dels mateixos instruments que abans.¹⁸ Més important encara, la globalització posa més a l'abast que anteriorment la «voluntat» dels estats democràtics –és a dir l'opinió pública– als seus adversaris no estatals augmentant així la possibilitat d'accions hostils.

Un altre aspecte important per Echevarria és assenyalar que la política segueix exercint un paper de control, de subordinació, sobre la guerra. Un rol incrementat gràcies a les tecnologies de la informació i la comunicació. I posa com a exemple les operacions, tant de les forces nord-americanes com d'*Al Qaida*, les quals estan subjectes a l'autorització en temps real dels respectius líders, que integren aquestes decisions en la seva agenda política. Són subjectes per tant a càlculs polítics, del tipus cost-benefici i altres.

Pel que fa als tres subjectes o la «trinitat» de Clausewitz, (govern, exèrcit, poble), Echevarria posa de manifest que Clausewitz no es refereix només als estats, sinó als grups cohesionats en que es pot identificar un lideratge polític,¹⁹ forces combatents i una comunitat de referència, elements clarament identificables, per exemple, en actors no estatals com *Hezbollah*, les FARC o la insurgència sunnita d'Iraq.

Tot i atacar les teories que desacrediten a Clausewitz, Echevarria reconeix que algunes de les seves propostes per fer front a les guerres no convencionals són encertades, ja que «són de sentit comú». Per exemple, el fet de prestar més atenció a les habilitats lingüístiques i culturals, el comandament descentralitzat, l'adaptació al medi, etc. Però aquestes no són propostes noves, Charles C. Callwell ja indicava com cal aproximar-se a les «guerres petites»,²⁰ que ara anomenaríem no convencionals o conflictes de baixa intensitat.

ELS CONFLICTES DE LA ZONA GRISA

Dels 37 conflictes significatius registrats des de la fi de la Guerra Freda fins el 2006 només les dues guerres del Golf i la guerra d'Eritrea han vist l'ús de forces militars regulars en campanya contra altres forces militars regulars. La resta dels 34 conflictes podrien ser classificats com guerres civils, de secessió, ètniques o tribals. Aquest recompte, que no inclou el terrorisme ni activitats criminals transnacionals, posa cruament de manifest com la transformació de la guerra de Van Creveld o l'increment de la «anarquia global» de Kaplan, pot ser plasmada al mapa i a les estadístiques. D'aquests conflictes una bona part s'expliquen per una combinació de causes locals com rivalitats ètniques, però d'altres tenen connexions amb el terrorisme (Iraq, Txetxènia, Kaixmir, Algèria...), la producció i el tràfic de drogues (Colòmbia) o d'altres mercaderies com els diamants (Sierra Leona, Libèria, Congo) i en alguns casos amb el terrorisme i les drogues alhora (com és cas de l'Afganistan i el Líban, per exemple).

Però els conflictes actius més o menys definits geogràficament només són el començament d'una àmplia franja d'àrees on existeix un risc elevat d'inestabilitat i conflicte. Són zones on organitzacions terroristes o traficants de drogues, persones, armes, etc. controlen el territori o en dominen l'economia, àrees com el Sahel o el nord dels Andes. Regions que, en molts casos experimenten moviments de població interns i externs que alimenten migracions cap a economies desenvolupades. Aquestes migracions ja no depenen només de la distància física sinó de factors com la implantació de minories d'immigrants en determinades àrees, l'especialització de les organitzacions criminals de tràfic de persones o la preferència dels «importadors» de força de treball.

La globalització ha permès aquesta combinació d'elements, i que la combinació de factors locals (religiosos, culturals, nacionals, ètnics, etc.), amb factors globals com les connexions amb el terrorisme, la criminalitat transnacional i les migracions trobin uns punts de contacte que abans no eren possibles i per tant no es produïen. La globalització, a més, ha projectat aquest perillós còctel cap a les àrees on és més intensament present, països amb economies obertes, amb elevada penetració de les tecnologies de la informació i ben connectats a les xarxes de transport intermodal globals. És per aquest motiu que és possible que el crim organitzat napolità faciliti armes xineses a terroristes bascos²¹ o que assassins colombians es lloguin per encàrrec via Internet per operar a Catalunya.

Així, es dibuixen escenaris davant dels quals les respostes tradicionals dels estats basades en l'ús de la força militar per a la guerra i de la policia per a combatre el crim, tendeixen a ser ineficients en tant que aquesta divisió no existeix entre narcos, terroristes i milícies irregulars, que poden cooperar sense restriccions i emparar-se mútuament únicament en funció dels seus interessos. S'estén doncs, entre la funció policial i la militar una àmplia zona grisa de conflictes complexos, amb realitats polièdriques, alguns dels quals suposen amenaces estratègiques reals. Es

Però els conflictes actius més o menys definits geogràficament només són el començament d'una àmplia franja d'àrees on existeix un risc elevat d'inestabilitat i conflicte

tracta d'una àmplia gamma de grisos, davant dels quals no és possible intervenir amb èxit únicament amb forces policials, com en temps de pau, ni amb forces militars, com en temps de guerra. Només una combinació adequada i equilibrada de les dues funcions, presidida per una intel·ligència unificada permet tenir possibilitats d'èxit.

Els conflictes de la zona grisa necessiten ser analitzats tenint en compte l'enfocament d'Echevarria sobre Clausewitz, identificant entre els actors no estatals el factor *politik* al qual se

Es dibuixen escenaris davant dels quals les respostes tradicionals dels estats basades en l'ús de la força militar per a la guerra i de la policia per a combatre el crim, tendeixen a ser ineficients

subordina tot ús de la força, naturalment condicionat pels factors culturals, religiosos, ètnics... Si ignorem l'element de la subordinació a la política com suggereix Van Creveld o entrem en una mena de mecanicisme cultural producte de no llegir la lletra petita de Huntington, erraríem el tret, de la mateixa manera que si bandegéssim l'aportació de Huntington. Especialment en el cas del terrorisme, que pot ser considerat una forma guerra asimètrica i no convencional d'acord amb determinades condicions. És per tant possible aplicar l'aforisme de Clausewitz al terrorisme i afirmar que el terrorisme és una continuació de la política, per altres mitjans. Les anàlisis que no tinguin en compte aquest element de subordinació de les accions terroristes a una

politik, una voluntat política, seran necessàriament incompletes i poc realistes. Tant incompletes i tan poc realistes com les que ignoren els factors culturals, nacionals i ètnics o la proximitat a línies de fractura entre civilitzacions. El terrorisme disposa d'estratègia, doctrina operacional, tàctica, i agenda i aquest fet no pot ser menystingut. El mateix serveix per a l'activitat contraterrorista que és també una continuació de la política per altres mitjans.

De fet, és necessari tenir en compte les tesis de Huntington, ja que expliquen la dificultat de comprendre l'element polític en actors d'altres civilitzacions. Però això no significa que aquest sigui nul o no existeixi.

Els conflictes de la zona grisa ens afecten, arriben a casa nostra (a través de la immigració, per exemple) i són presents en el nostre entorn geogràfic més immediat. Cal una aproximació realista, lliure d'hipoteques com ara premisses ideològiques, que ens permeti identificar els actors d'aquests conflictes, d'aquestes *small wars*, els seus objectius i els seus condicionants per tal de preparar els instruments necessaris per afrontar-los. Tancar els ulls i pensar que no haurem d'intervenir-hi seria el mateix que circular mirant pel retrovisor, ja que sabem per on hem passat però no veuríem el que tenim davant nostre.

NOTES

1. SUN TZU. *L'art de la Guerra*. Capítol I, primer paràgraf. L'obra de Sun Tzu, el general xinès que fa vint-i-cinc segles, al voltant del 500 aC., lluità en les guerres entre els regnes guerrers de la Xina, s'ha mantingut pràcticament inalterada des de llavors i segueix sent plenament vigent. La primera afirmació dels «Tretze articles de l'art de la Guerra» es refereix al vincle amb la política: «La guerra es de vital importància per a l'Estat, un assumpte de vida o mort, el camí a la super-

vivència o la ruïna. En conseqüència, és imperatiu d'estudiar-la detingudament. En conseqüència cal apreciar-la en funció de cinc factors fonamentals (...). El primer d'ells és la política».

2. NICCOLA MACHIAVELLI. *Il Principe*. Capítol XVI, primer paràgraf. El clàssic de Maquiavel gira entorn del monopoli de la força per part del governant, el Príncep, i, entre altres, l'ús de la força en la guerra. Sobre la responsabilitat del governant en la matèria no deixa esclertes: «Un príncep no ha de tenir un altre objectiu ni preocupació, ni ha de considerar com seva una altra missió que la de la guerra, la seva organització i la seva disciplina (...) els prínceps que s'han preocupat més de les comoditats que de les armes han perdut el seu estat. La primera causa de que el perdi és la de descuidar aquesta activitat».

3. KARL VON CLAUSEWITZ. *Vom Krieg*. Llibre VIII, Capítol I.B, primer paràgraf. L'obra *De la Guerra* del general austríac que lluità contra Napoleó, Von Clausewitz, és cabdal en l'anàlisi i la teorització sobre la guerra. En el Llibre VIII, al capítol I, considera «La guerra com instrument de la política» constituint guerra i política una sola cosa: «la guerra és només una part de l'intercanvi polític i, per tant, en cap forma constitueix una cosa independent en sí mateixa».

4. MARIANO AGUIRRE i ROBERT MATHEWS. *Guerras de baja intensidad*. Fundamentos, 1989. Presenta una anàlisi extensa i completa del punt àlgid de les formes de guerra no convencional durant la Guerra Freda, els anys de l'administració Reagan.

5. MARTIN VAN CREVELD. *The rise and decline of the state*. Cambridge University Press, 1999.

6. MARTIN VAN CREVELD. *The Transformation of war*. Free Press, 1991.

7. ROBERT D. KAPLAN. *La anarquía que viene*. Ediciones B, 2000. Pàgines 59 i següents. Kaplan és un observador, força influent en cercles nord-americans, que va predir en el seu moment les guerres dels Balcans. Vegeu *Fantasmas Balcánicos* (Ediciones B, 1999).

8. ROBERT D. KAPLAN. *Imperial grunts*. Random House, 2005. L'anàlisi de les forces militars dels Estats Units, Kaplan la realitza sobre el terreny, de manera extensa, compartint amb tropes nord-americanes les seves experiències en diversos desplegaments arreu del món. Kaplan «participa» en diversos llocs del món, especialment a l'Afganistan i Iraq, on és testimoni directe de la batalla de Al Fallujah.

9. SAMUEL P. HUNTINGTON. *El xoc de civilitzacions i el nou ordre mundial*. Proa, 2006. Vegeu el capítol II, «La dinàmica de les guerres de línia de fractura».

10. WILLIAM S. KIND ET.AL., «The Changing Face of War: Into the Fourth Generation», *Marine Corps Gazette*, October 1989, p. 22-26.

11. Autor de *Sling and the Stone: On War in the 21st century*, 2004. Una aportació en la direcció del model de Guerra de Quarta Generació.

12. THOMAS X. HAMMES, «4th-generation Warfare: Our Enemies Play to Their Strengths», *Armed Forces Journal*, November 2004, p. 40-44.

13. ANTULIO J. ECHEVARRIA II. *Fourth generation warfare and other myths*. Strategic Studies Institute monograph, 2005. Echevarria critica durament la poca solidesa dels fonaments de la teoria que afirma que «pateix d'un ús poc rigorós de la història i de falta de rigor intel·lectual» (pàg.9).

14. MARTIN VAN CREVELD. *The transformation of war*. Free Press, 1991. Van Creveld exposa raons alternatives a les polítiques per fer la guerra que van des de la justícia a la lluita per l'existència i crida l'atenció sobre el fet que les estratègies racionals i les anàlisis cost-benefici han conduït a derrotes com la dels Estats Units al Vietnam o d'Israel al Líban (pàg.155).

15. ANTULIO J. ECHEVARRIA II és director de recerca del *Strategic Studies Institute* de la *U.S. Army*. Les seves tesis són molt influents entre els cercles d'especialistes vinculats a l'anàlisi de conflictes. És l'autor, entre d'altres, de *After Clausewitz* (University Press, 2006), premiat per l'*U.S. Army War College*.

16. ANTULIO J. ECHEVARRIA II. *Globalization and the nature of war*. Strategic Studies Institute monograph, 2003. Echevarria analitza la «Guerra global contra el terrorisme» utilitzant Clausewitz com a marc analític, conclouent que les seves teories són plenament vigents (pàg. 21).

17. Íbid., pàg. 6.

El terrorisme disposa d'estratègia, doctrina operacional, tàctica, i agenda i aquest fet no pot ser menystingut

Cal una aproximació
realista, lliure
d'hipoteques com ara
premisses ideològiques,
que ens permeti
identificar els actors
d'aquests conflictes, els
seus objectius i els seus
condicionants per tal de
preparar els instruments
necessaris per afrontar-los

18. ANTULIO J. ECHEVARRIA II. *Fourth generation warfare and its myths*, Strategic Studies Institute monograph, 2005. La insurgència i la guerrilla, sempre ha intentat atacar la voluntat, més que no pas els mitjans militars, de l'adversari. Les forces de la globalització han posat a l'abast accedir més fàcilment i ràpidament a l'opinió pública de l'adversari, on rau en darrer terme la «voluntat» de les democràcies (Pàg. 10).

19. Íbid., p. 10 i 11. Echevarria justifica que el terme *politik*, emprat originàriament per Clausewitz inclou el que en llengua anglesa s'identifica amb *policy* i *politics*, incloent per extensió les influències culturals, ideològiques, religioses, geogràfiques, etc.

20. CHARLES C. CALLWELL. *Small Wars, their principles and practice*. Harrisons & Sons, 1903. Calwell recull l'experiència colonial britànica en guerres de baixa intensitat. De fet l'*U.S. Marine Corps* convertí un derivat de la seva obra, amb aportacions de veterans dels *marines*, en un manual que es publicà el 1940. El manual *Small Wars*, significativament, s'ha reeditat des del 1987 «pel seu valor en operacions de manteniment de la pau i contrainsurgència».

21. ROBERTO SAVIANO. *Gomorra*. Empúries 2007. L'autor fa una descripció acurada d'un actor no estatal com la Camorra napolitana en les seves diverses vessants i connexions. A la pàgina 215 hi descriu les relacions amb l'organització ETA.